

**ОСОБЕНОСТИ В РАЗВИТИЕТО НА СОЦИАЛНИЯ ИНТЕРЕС ПРИ ДЕЦА В
ПРЕДУЧИЛИЩНА ВЪЗРАСТ,
ОТГЛЕЖДАНИ В РАЗЛИЧНИ УСЛОВИЯ**

ас. Неделина Здравкова, проф. д-р Жанета Стойкова

Педагогически факултет при Тракийски университет

Email: jj_stoykova@yahoo.com

**SPECIFIC CHARACTERISTICS OF THE DEVELOPMENT OF SOCIAL INTEREST
IN PRESCHOOL CHILDREN RAISED IN DIFFERENT ENVIRONMENTS**

Assist. Prof. Nedelina Zdravkova, Prof. Zhaneta Stoykova, PhD

Faculty of Education at Trakia University

Abstract:

This article presents the results of a study on social interest – a concept interpreted as community feeling and skill of cooperation in accordance with A. Adler’s definition. The study was conducted among preschool children raised in different environments – in a family and in a social institution. The aim of the study is to determine the level of development of social interest in preschool children raised in different environments by measuring and analyzing their cooperation in a game. The results obtained from this study are interpreted from the perspective of Individual Psychology in regards to the role of the family in the upbringing of children.

Keywords: social interest, preschool children, cooperation, joint activity, family environment, social institution.

Въведение

Концепцията за социалния интерес е ключова теза в трудовете на Алфред Адлер и основен принцип, върху който той изгражда своята теория за развитието на личността. Изразът „социален интерес“ произлиза от немския неологизъм *Gemeinschaftsgefuehl* и не може да бъде преведен с една дума. То означава словосъчетания като „социално чувство“, „чувство за общност“ или „чувство за солидарност“ (Хълел, Зиглер, 2003, с.114). Адлер твърди, че личността съществува само в контекста на социалните отношения и именно в тях и чрез тях се развива социалният интерес. Това понятие той свързва с потенциалната възможност на човека да се идентифицира с другите хора и да споделя техните чувства. Индивидът се разглежда като част от социалната система, неразривно свързан с другите. Тази свързаност предполага и различните форми на проявление на социалния интерес като емпатия, съпричастност, идентификация с другите, сближаване с другите, сътрудничество и помощ, загриженост за благополучието на обществото. А. Адлер е твърдо убеден, че предпоставките за развитие на социалния интерес са вродени и всеки човек с раждането си ги притежава, но те трябва да се развиват съзнателно още от първия ден. Това развитие може да се случи единствено във и чрез социалното обкръжение. Първоначално майката, а след това и останалите членове на семейството способстват за неговото развитие.

Чувството за общност, въпреки че е вродено, може да остане недоразвито. Според А. Адлер тази недоразвитост стои в основата на асоциалния стил на живот, изключващ различните форми на социален интерес. В творчеството си той отделя особено внимание

върху въпросите за отглеждането и възпитанието на децата и идентифицира угаждането и пренебрегването като две често срещани ситуации в детството, които възпрепятстват развитието на социалния интерес на детето. Според А. Адлер разглезени деца се развиват като несамостоятелни, пасивни хора без самодисциплина и инициативност. Целите на детето са егоистични и не включват насочено към сътрудничество поведение. Втората ситуация е ситуацията на пренебрегване, отхвърляне, negliжиране на детето, дължащи се на студените отношения в семейството или отделянето от майката и семейството. Това са основни предпоставки да не се развие социален интерес. Тези децата, чувствайки родителска отчужденост или липсата им, обикновено се насочват към достигане на лично превъзходство, отколкото превъзходство, основано на социалния интерес. Техният стил на живот не включва сътрудничеството, емпатията и взаимопомощта.

Важно е детето да се развива и расте в благоприятна семейна среда. А. Адлер подчертава важноста детето да се чувства равноправен партньор у дома, да си сътрудничи с всички членове на семейството. Майката е фигурата, която насочва и подпомага повишаването на интереса на детето към бащата и другите деца в семейството, а след това и към всички други хора от обкръжението му. Така детето ще развие „онези смелост и увереност, които израстват от контакта му с околните“ (Адлер, 1998, с. 134)

Семейната среда е незаменима, но не всички деца имат възможност да попаднат в такава. Въпреки започналия процес на деинституционализация и създаването на алтернативни услуги, голяма част от децата лишени от родителска грижа в България се отглеждат в затворени институции, наречени Дом за деца лишени от родителска грижа. В тези социални домове се отглеждат голям брой деца, за които се грижи екип от специалисти. Това определя невъзможността да се осигурят индивидуални грижи и изграждане на взаимоотношения със значим възрастен. Майчините функции са разпределени между отделните членове на персонала. Тази ситуация на „множествено майчинство“ е причината децата да нямат възможността да изградят стабилна връзка със значим възрастен, което ги лишава от емоционална обвързаност. Това не дава възможност на детето да открие своето място в системата на човешките взаимоотношения. Липсата на възрастни, които са лично и емоционално ангажирани с детето деформира основата върху която ще се развият всички бъдещи взаимоотношения, които детето, а по-късно възрастният ще изгражда. „Детето не открива своевременно своята значимост за околните и не се изживява като изключително ценно за тях. Наред с това неговата среда е по-ограничена в сравнение с тази на детето от семейството, сензорната информация е по-оскъдна, емоционално-социалните контакти – бедни, несъдържателни, неинтензивни“.(Стойкова,2011б,с.50)

Много изследвания показват, че институциите задоволяват основно базисните потребности, което не е достатъчно за развитието на физически и психически здраво дете. Институциите не могат да предоставят на децата емоционалната грижа и обич, от която те се нуждаят. А.Адлер пише: „Децата искат да бъдат прегръщани, галени, хвалени, имат слабост към гушкане, искат винаги да са близо до обичаната личност, искат да ги вземат в леглото при нея и т.н.“ „Те...са щастливи от една прегръдка, от една целувка, от приятелско лице, от любезна дума.“ (Адлер, 1997,с.20) По-късно тази нужда от нежност се насочва към любезни отношения, от където произтичат и любовта към роднините, приятелството, чувството за общност и любовта. А.Адлер неколкократно твърди, че нуждата от нежност е предварителна форма на чувството за общност.“ (Адлер, 1997,с.20)

Важен аспект на социалния интерес е формирането на умение за сътрудничество. А. Адлер дълбоко вярва, че „появата на склонност към сътрудничество (cooperation) се предизвиква от първия ден от живота на детето. В това отношение ясно изпъква огромното значение на майката. Тя стои на прага на развитието на чувството за общност. Биологическото наследство на човешкото чувство за общност очаква нейните грижи.“ (Адлер, 1998, с.132)

Сътрудничеството се проявява най-рано в онтогенезата във взаимоотношенията между детето и майката. Това е едно от най-важните качества, които човек трябва да притежава, за да успее да преодолява трудностите и да достигне съвършенство. Само със сътрудничеството човек може да преодолее своето чувство за малоценност и да внесе ценен принос за развитието на обществото. А. Адлер дефинира социалния интерес като вроден потенциал да се сътрудничи с другите за постигане на лични и обществени цели. Чувството за малоценност, което всеки притежава може да се преодолее само чрез умението за сътрудничество. Така според А. Адлер се постига баланс между собствените цели и тези, насочени към развитие на обществото.

Сътрудничеството се дефинира като съвместна дейност за достигането на някаква крайна цел, като всеки се съобразява с интересите на партньора. То включва активната взаимопомощ и взаимодействие между партньорите.

За да развие социалния интерес на детето, майката, като модел за подражание, трябва да притежава достатъчно добре развит социален интерес, чрез който да възпитава у него чувство за сътрудничество, стремеж към взаимодействие с другите, другарски отношения, емпатия и взаимопомощ. Това са качества, които се съдържат в адлеровото разбиране за същността на социалния интерес. „Задачата на майката, която тя е задължена еволюционно и социално да изпълни, е колкото може по-рано да възпита детето си като сътрудник, съратник (Mitarbeiter), като събрат на другите (Mitmensch), който охотно им помага и сам приема помощта им там, където неговите сили не са достатъчни“ (Адлер, 1998, с.133) Основен фактор за появата на склонност към сътрудничество у детето е възпитанието, което майката дава на детето в тази насока. В контекста на настоящото изследване за развитието на социалния интерес у децата в предучилищна възраст се проследяват формите на сътрудничество между децата в хода на съвместна игра, като основните показатели оценяват: присъства ли единство у децата в процеса на приемане на целта като обща; съгласува ли се последователността на съвместните действия; доколко активно децата допринасят със своите предложения за постигане на целите на съвместната дейност; стремят ли се да помагат на другарчето си; доколко активно се води диалог в процеса на съвместната дейност; проявяват ли децата способност да оценяват успеха или неуспеха на съвместния резултат от позицията на общата работа.

Целта на направеното изследване е да се установят уменията за сътрудничество на деца от предучилищна възраст в съвместна дейност. Предмет на изследването е равнището на социалния интерес при деца от предучилищна възраст. Участници в изследването са 52 деца, обособени в 2 групи, на възраст от 5 до 6 години. Първата група се състои от 30 деца, отглеждани от родители и посещаващи детска градина.

Втората група се състои от 22 деца, които са отглеждани в институция .

Основните задачи на изследването са:

1. Да се определи равнището на социален интерес при децата, които умеят и които не умеят да сътрудничат.
2. Да се определи равнището на социален интерес при деца, които посещават детска градина и са отглеждани в семейна среда и такива , които са отглеждани в институция
3. Да се направи сравнителен анализ на социалния интерес при двете групи деца. на базата на равнището на неговото развитие.

Методика на изследването.

За установяване на уменията за сътрудничество се използва игровата ситуация „Ръкавички”, адаптация по оригиналната игра на Л. С. Римашевская (2007).

За установяване на социалния интерес се използва Въпросник, разработен специално за целите на изследването и конструиран на базата на критериите за развитие на социалния интерес. Въпросникът включва следните базови умения на децата за сътрудничество: умение да приемат задачата, умения да действат последователно по план, умение да се уговарят за избора на необходимите материали, умение да демонстрират доброжелателно отношение към действията на партньора, умения за комуникация в процеса на съвместната дейност и умение съвместно да доведат започнатата работа до край. Тези умения са използвани в качеството на критерии за проява на сътрудничеството при децата от предучилищна възраст, тъй като са релативни на критериите за оценка на социалния интерес, представени от Рой Кърн и Уилиам Кърлет в теста за оценка на основните адлериянски скали за междуличностен успех (BASIS-A)(Eckstein, Kern, 2009; Kern, Wheeler, Curlette, 1997, Стойкова, 2011a). Посочените 6 критерия са базирани на 28 показателя, от които 23 количествени и 5 качествени.

Процедура на изследването.

Децата се разделят по двойки и на всяка двойка се предлага обща задача. Представя се модел на чифт ръкавички, като всяко дете трябва да оцвети една ръкавичка, но така че в края на играта ръкавичките на двойката деца да бъдат еднакви.

На децата се предоставя само един комплект моливи (флумастери). Тъй като изработват един чифт ръкавички, ще им бъдат необходими едни и същи цветове. Целта е да се установи дали децата си помагат, услужват и как се споразумяват за използването на моливите. Това също се регистрира.

Инструкция: „Днес ще направим ръкавички за горските животни. Вие трябва да решите за кого ще бъдат вашите ръкавички – за Зайко или за Мечо.

Вие сте разделени по двама и за всяка двойка деца има по един чифт ръкавички. Единият от вас ще получи лявата ръкавичка, а другият – дясната. Трябва да ги оцветите така, че да бъдат еднакви.

Също така трябва да знаете, че имате само един комплект моливи и вие трябва да работите с тях заедно”.

Математико-статистическа обработка на информацията. На базата на показателите на социалния интерес е разработена скала с ширина от 0 до 23, която се разпределя в три равнища: нисък социален интерес – 0-7; средно равнище на социален интерес – 8-15; високо равнище на социален интерес – 16-23. За определяне на равнището на социален интерес на всяка двойка деца се използва ключ за отговори. За всяко съвпадение на отговори по скалата двойката получава по една точка. Сумират се общия брой точки и на тази база се определя равнището на социален интерес на всяко дете.

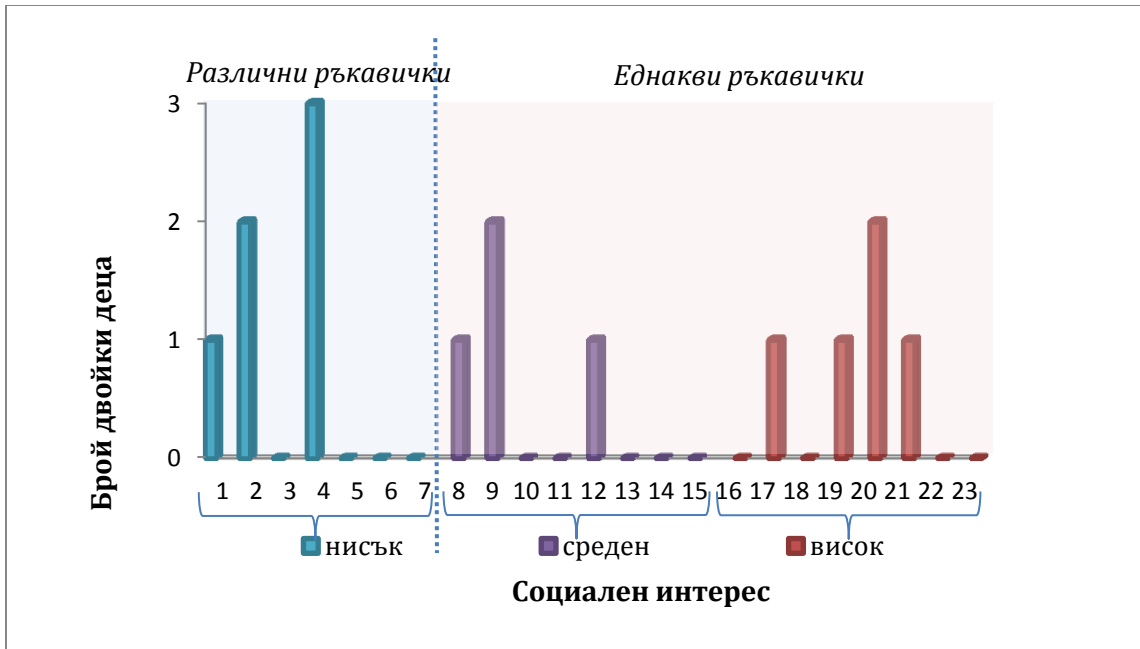
Резултати.

Резултатите от изследването показват и при двете групи, че децата с нисък социален интерес не изпълняват условието на играта и не успяват да оцветят еднакви ръкавички.

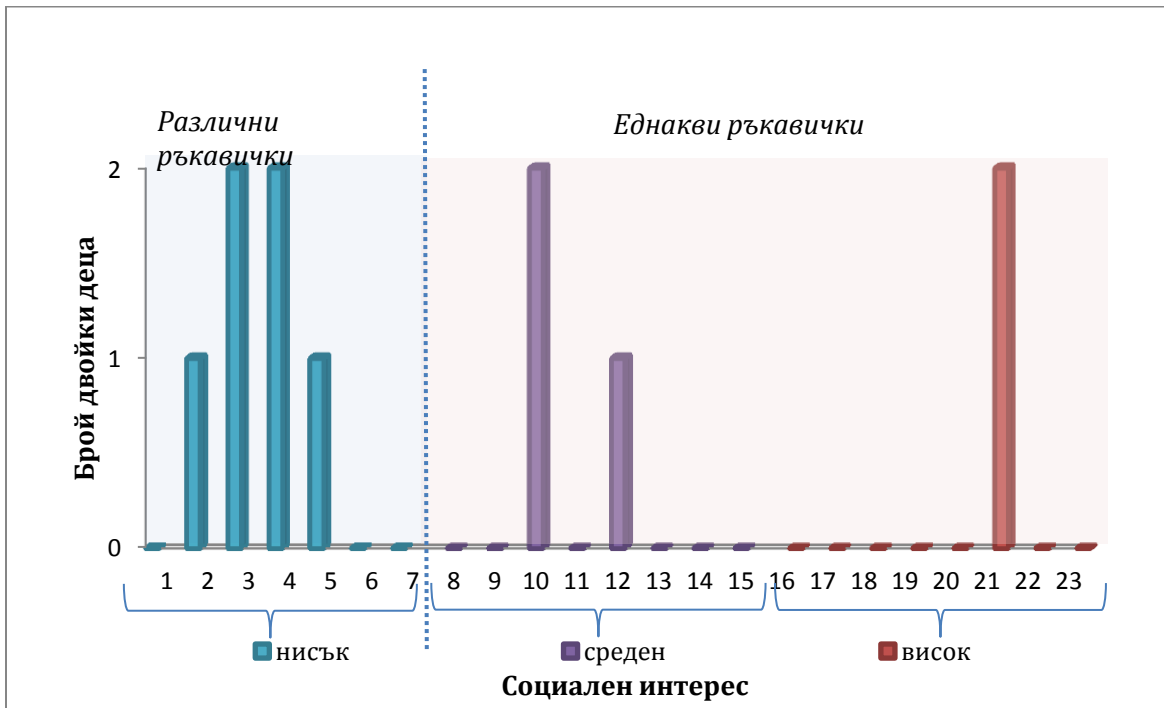
Децата, които си сътрудничат и при двете групи, следвайки инструкциите на играта, оцветяват еднакви ръкавички. Те имат средно и високо равнище на социален интерес, измерен чрез Въпросника. (виж. Графика № 1 и Графика №2)

Графика № 1 показва, че броят на децата със среден и висок социален интерес (9 двойки, 18 деца), които се отглеждат от родители и посещават детска градина е по-голям от броя на децата с нисък социален интерес (6 двойки, 12 деца).

Графика №1. Равнище на социален интерес при деца, отглеждани в семейна среда и посещаващи детска градина

Графика №2. Равнище на социален интерес при деца, отглеждани в социална институция

Графика № 2 показва, че броят на децата, които се отглеждат в социална институция със среден и висок социален интерес (6 двойки, 12 деца) е почти равен на

броя на децата с нисък социален интерес(5 двойки, 10 деца).

Сравнението между графиките показва също и тенденцията, децата , които се отглеждат в семейна среда и посещават детска градина по-често да развиват средно и високо равнище на социален интерес, отколкото децата, които се отглеждат в социална институция. Тази зависимост не е статистически доказана, тя съществува само като тенденция, тъй като това изследване е пилотно и не претендира на представителност.

Дискусия.

Анализът на резултатите от направеното изследване показва определени особености в развитието на социалният интерес на децата от предучилищна възраст и при двете групи.

Ниското равнище на социален интерес и при двете групи деца се характеризира с много ниски стойности.

При децата отглеждани от родители и посещаващи детска градина те варират от 1 до 4 при скала от 0 до 7. Може да се направи заключение , че това са стойности на долната и средна граница на ниското равнище.

При децата отглеждани в социален дом ниските стойности на социален интерес варират от 1 до 5 при скала от 0 до 7. И в този случай може да се направи същото заключение, че това са стойности на долната и средна граница на ниското равнище. При това само една двойка деца има стойност на социалния интерес 5.

От това сравнение следва заключението , че и при двете групи деца с нисък социален интерес, който лежи в основата на липсата на сътрудничество практическия резултат е , че не могат да изпълнят условието на задача и да оцветят еднакви ръкавички.

В същото време обаче от анализа на качествените показатели при двете групи деца се наблюдава една особеност. Докато децата в социалния дом не са развили в достатъчна степен своя социален интерес поради ред обективни причини, основната от която е отсъствието на майчината фигура, то при децата отглеждани от семейства за ниският социален интерес следва да се търси друго обяснение. Анализът на всички наблюдавани обстоятелства по време на изследването показват, че много често в семейната среда децата не са възпитавани в дух на сътрудничество, а по – скоро в дух на конкурентно поведение и съперничество.

Този извод се налага и в случаите , когато се наблюдава работата при децата със средно или високо равнище на социален интерес. И в тези случаи се проявяват особености в развитието на социалния интерес, които не го определят като истинско сътрудничество. При децата отглеждани в семейна среда и посещаващи детска градина много често при работата по двойки едно от децата доминира и ръководи процеса на оцветяване. Другото дете следва инструкциите и по този начин крайният резултат обективно е постигнат,

обаче не по пътя на сътрудничеството.

Особености в развитието на социалния интерес се наблюдава и в групата деца, отглеждани в институция. Тези двойки деца, които достигат до положителен краен резултат и оцветяват еднакви ръкавички, много често приемат това само като поставена задача, която трябва да изпълнят именно по този начин. Такъв начин на възприемане на условията на игровата ситуация е резултат от институционалния ефект на отглеждане, при който децата са приели факта, че животът се състои от поредица от задачи, които те трябва да изпълнят, без значение дали им харесва това или не. С други думи, постигнатият положителен резултат при изпълнението на играта „Ръкавички” не винаги се дължи на висок социален интерес, разбран като умение за сътрудничество, а като единствения възможен начин за действие, като липса на алтернатива в условията на институцията, която „лишава детето от най-важните фактори за нормално психологично развитие – непрекъснатата връзка със физически и духовно близък човек, емоционално обгрижване и стимулация.“ (Стойкова, 2011а, с.67)

Заключение.

Резултатите от направеното изследване на социалния интерес при децата в предучилищна възраст, показват, че той е в процес на развитие, като определено влиянието на семейната среда и майчината фигура е приоритетно. В същото време особеностите в това развитие в много случаи показват липсата на истинско сътрудничество, липсата на умения за работа в екип, за сметка на постигане на целта при всички обстоятелства и в духа на конкурентно поведение и съперничество.

Литература:

1. Адлер, А.(1996) Възпитание на децата (превод от немски).София. ИК „Здраве и Щастие”
2. Адлер, А., (1998) Смиълът на живота (превод от немски).София. ИК“Здраве и щастие
3. Адлер, А.(1997) За нервния характер(превод от немски). София. ИК „Здраве и щастие”,
4. Стойкова, Ж. (2011а) Възрастово развитие и еволюция на социалния интерес в парадигмата на индивидуалната психология. Хабилитационен труд. Стара Загора. Тракийски университет.
5. Стойкова, Ж. (2011б)Недоносеното дете. Стара Загора. Контраст.
6. Римашевская, Л.С. (2007).Технология развития навыков сотрудничества у старших дошкольников. М.,Центр педагогического образования.
7. Хьелл,Л. Д. Зиглер.(2003). Теории личности. Москва-Санк-Петербург. ПИТЕР.
8. Eckstein, D.,R. Kern. Psychological Fingerprints. Kendall Hunt Publishing Company. Dubuque
9. Kern,R.,M.S.Wheeler,W.L.Curlette. BASSIS-A^{TM} Inventory Interpretive manual. A Psychological Theory. Publishing by TRT Associates, Inc. Highlands,NC